

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาความสำคัญของปัญหา

ภูมิปัญญาชุมชนเป็นความรู้ ความสามารถที่มีลักษณะเชื่อมโยงสิ่งที่มีอยู่ในชุมชน ทั้งที่เป็นเศรษฐกิจ ความเป็นอยู่ การศึกษา และวัฒนธรรม ที่ผสมกลมกลืนเข้าด้วยกัน ทุกคนในชุมชนคิดได้เองโดยอาศัย ศักยภาพที่มีอยู่เพื่อแก้ปัญหาการดำเนินชีวิตได้ในท้องถิ่น ซึ่งจากเกิดการสะสม สั่งสม การเรียนรู้มาเป็น ระยะเวลายาวนาน จนเป็นองค์ความรู้ ผ่านการสืบทอดไปสู่คนรุ่นถัดไป เพื่อใช้ในการแก้ปัญหา ปรับตัว สังกมยอมรับ (กรมการศึกษานอกโรงเรียน, 2554; ประเวศ วะสี, 2534; สำนักงานคณะกรรมการ การศึกษาแห่งชาติ, 2535)

ภูมิปัญญาชุมชนสาขาศิลปกรรม เป็นภูมิปัญญาชุมชนที่มีการจัดประเภทไว้จากหลายหน่วยงาน โดยสรุปภูมิปัญญาชุมชนสาขาศิลปกรรม (กรมวิชาการ, 2540 ราชบัณฑิต, 2542 ธนาคารคลังสมอง, 2557 ทรงจิต พูลลาบและคณะ, 2546 เลขานุการสภาการศึกษา, 2550) เกี่ยวข้องกับศิลปวัฒนธรรมและ ขนบธรรมเนียมประเพณี เช่น จิตรกรรม ประติมากรรม สถาปัตยกรรม หัตถกรรม ดนตรี งานประดิษฐ์ ศิลปะพื้นบ้าน การละเล่นพื้นบ้าน เพลงพื้นบ้าน เป็นต้น

ความหลากหลายและความแตกต่างของศิลปวัฒนธรรมในเขตธนบุรี ที่มีประวัติมายาวนาน ในอดีต ชื่อว่าเมืองธนบุรี เป็นเมืองที่รวมวัฒนธรรมหลากหลายชนชาติ และมีศาสนสถานทั้งพุทธ คริสต์และอิสลาม พื้นที่โดยทั่วไปเป็นที่ราบลุ่ม ริมแม่น้ำเจ้าพระยา มีลำคลองไหลผ่านหลายสาย ในปัจจุบันมีฐานะเป็นเพียง เขตหนึ่งที่ตั้งขึ้นกับกรุงเทพมหานคร (สำนักงานเขตธนบุรี, 2548) มี 7 แขวงตามประกาศของ กรุงเทพมหานคร ประกอบด้วย แขวงวัดกัลยาณ์ แขวงหิรัญบุรี แขวงบางยี่เรือ แขวงตลาดพลู แขวงบุคค โล แขวงสำเหร่ และแขวงดาวคะนอง บนเนื้อที่ 919.02 ไร่ มีชุมชนรวมกันทั้งหมด 44 ชุมชน ทำให้เกิด ภูมิปัญญาชุมชนของชุมชนจำนวนมากที่ได้รับการรวบรวม ได้แก่ ด้านงานประดิษฐ์ หัตถกรรม ประติมากรรม ดนตรี นาฏศิลป์ และการละเล่นพื้นเมือง อาหารและการประดิษฐ์เครื่องนุ่งห่ม การใช้ยา และสมุนไพร การรักษาและนวดแผนโบราณ โหราศาสตร์ พิธีกรรม เป็นต้น

ภูมิปัญญาชุมชนสาขาศิลปกรรม ของเขตธนบุรีด้านงานประดิษฐ์ ด้านหัตถกรรม ด้าน ประติมากรรม และด้านดนตรี นาฏศิลป์ และการละเล่นพื้นเมือง อย่างเช่น หมูกระดาก ปลาตะเพียน ไบลาน ชลุ่มบ้านลาว ของจิว งานประดิษฐ์ของเหลือใช้ งานประดิษฐ์จากลูกปัดเหลื่อม งานประดิษฐ์ ดอกไม้ผ้าใยบัว มาลัยสองชาย เหยี่ยวไปรยทาน การละเล่นสิงโต นั้นเป็นส่วนหนึ่งของ ภูมิปัญญาชุมชน ในเขตธนบุรี บางอย่างกำลังถูกเลือนหายจากชุมชน เนื่องจากไม่มีการสืบทอดหรือมีการสืบทอดให้กับคน ในรุ่นถัดมาในจำนวนไม่มาก เพราะได้รับความสนใจจากชนรุ่นหลังน้อย อีกทั้งวิถีชีวิตของคนเมืองที่ใช้ชีวิต เพื่อการดำรงชีพ กับการเร่งรีบของเวลาเพื่อให้มาซึ่งค่าตอบแทนที่เพียงพอต่อการเลี้ยงดูครอบครัว ทำให้ ไม่ได้คำนึงถึงศิลปกรรมที่มีตกทอดมา เพราะการประดิษฐ์หรือทำงานประเภทนี้จำเป็นต้องใช้เวลานาน

เพื่อให้ได้ชิ้นงาน เนื่องจากมีความละเอียดอ่อน และต้องมีความสนใจใฝ่รู้อย่างมาก ดังนั้นเพื่อให้มีความคงอยู่ของภูมิปัญญา ควรมีหน่วยงานภายในเขตธนบุรี ทำการรวบรวมองค์ความรู้จาก ผู้ทรงภูมิปัญญาเพื่อเผยแพร่และสืบทอดภูมิปัญญาให้คนรุ่นต่อไป สำหรับภูมิปัญญาชุมชนในเขตธนบุรี บางอย่างกำลังถูกเลือนหายจากชุมชน เนื่องจากไม่มีการสืบทอดหรือมีให้กับคนในรุ่นถัดมาในจำนวนไม่มาก เพื่อสืบทอดภูมิปัญญาอย่างแท้จริงยังมีไม่มาก โดยเฉพาะภูมิปัญญาในสาขาศิลปกรรม ซึ่งต้องใช้เวลาจึงทำให้ผู้สืบทอดภูมิปัญญาลดน้อยลง

การถ่ายทอดภูมิปัญญาสาขาศิลปกรรม สู่ชนรุ่นหลังในปัจจุบันยังมีกลุ่มคนจำนวนหนึ่งที่สนใจที่อยากเรียนรู้แต่มีจำนวนไม่มากพอที่จะสามารถอนุรักษ์เพื่อสืบทอดต่อ ผู้ทรงภูมิปัญญาหลายท่านในเขตธนบุรีที่มีองค์ความรู้ส่วนใหญ่ใช้กระบวนการถ่ายทอดผ่านการได้รับเชิญเป็นวิทยากรให้กับสถานศึกษา ตั้งแต่ระดับประถมศึกษาจนถึงอุดมศึกษา รวมถึงถ่ายทอดภายในและภายนอกชุมชน บางท่านเปิดศูนย์ฝึกอบรมเพื่อถ่ายทอด ในขณะที่การถ่ายทอดให้ลูกหลานหรือญาติพี่น้องเพื่อสืบทอดภูมิปัญญาอย่างแท้จริงยังมีไม่มาก การตระหนักถึงภูมิปัญญาชุมชนที่มีคุณค่าควรได้รับการอนุรักษ์ให้ยั่งยืน สถานศึกษาซึ่งเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ ที่มีอยู่ในเขตธนบุรี ทั้งหมดจำนวน 43 แห่ง โดยสังกัดกรุงเทพมหานคร 17 แห่ง (สำนักงานเขตธนบุรี, 2555) สังกัดสำนักงานการศึกษาเอกชน 20 แห่ง สังกัดกรมสามัญศึกษา 4 แห่ง และมหาวิทยาลัยราชภัฏที่สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา 2 แห่ง

การรวบรวมภูมิปัญญาชุมชน จากผู้ทรงภูมิปัญญาสาขาศิลปกรรมในเขตธนบุรีที่มีองค์ความรู้ และพร้อมที่จะถ่ายทอดทำให้เกิดสังคมแห่งการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ สำหรับในยุคสารสนเทศ สื่ออิเล็กทรอนิกส์มีบทบาทอย่างมากและเป็นส่วนหนึ่งที่จะสามารถรวบรวมภูมิปัญญาชุมชน เพื่อถ่ายทอดในลักษณะที่เป็นลายลักษณ์อักษร และในรูปแบบสื่อประสมที่มีทั้งภาพ ภาพเคลื่อนไหว เสียง ที่สามารถนำไปสู่การประยุกต์ใช้ในชุมชนและให้นักเรียน นักศึกษา ในเขตธนบุรีได้ตระหนักและเข้าใจ เข้าถึงภูมิปัญญาชุมชนในเขตธนบุรี เป็นการส่งเสริมเอื้อต่อการเรียนรู้และการทำความเข้าใจต่อภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชน เป็นการอนุรักษ์ให้เกิดความเข้มแข็งและยั่งยืน และในขณะนี้ยังไม่มี ความชัดเจนในการรวบรวมเพื่อจัดทำระบบสารสนเทศภูมิปัญญาชุมชน โดยแบ่งจากพื้นที่หรือเขตชุมชนอย่างไรในเขตธนบุรี และยังไม่สามารถบ่งชี้ได้ว่าจะมีการจัดทำเพื่อเป็นแหล่งให้บริการทางการศึกษาหรือเสริมสร้างการเรียนรู้และนำความรู้ท้องถิ่นมาบันทึก ถ่ายทอดและรักษาไว้ให้คงอยู่ เพื่อสร้างความภาคภูมิใจในเอกลักษณ์วัฒนธรรมของชุมชนและตระหนักให้เห็นถึงคุณค่าที่ควร นำไปสู่การสร้าง ความเข้มแข็งให้กับชุมชน เศรษฐกิจชุมชน อีกทั้งยังเป็นการเก็บรวบรวมข้อมูล ประวัติความเป็นมา วิถีชีวิต ภูมิปัญญาท้องถิ่นของคนในชุมชนธนบุรี ขณะเดียวกันเป็นการให้บริการสารสนเทศกับสถานศึกษา และผู้ที่สนใจใฝ่รู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาชุมชนในสาขาศิลปกรรม รวมถึงการนำไปสู่การขยายผลทางการศึกษาเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ นอกห้องเรียน ก้าวเข้าไปเรียนรู้ต่อเนื่องจากผู้ทรงภูมิปัญญาด้วยตนเองภายในชุมชน

วัตถุประสงค์การวิจัย เพื่อ

1. การสำรวจ รวบรวมภูมิปัญญาชุมชน สาขาศิลปกรรม ของชุมชนในเขตธนบุรี
2. การพัฒนาระบบสารสนเทศภูมิปัญญาชุมชน สาขาศิลปกรรม ของชุมชนในเขตธนบุรี
3. การประเมินความพึงพอใจต่อสื่อที่ใช้ถ่ายทอดภูมิปัญญาชุมชนของระบบสารสนเทศภูมิปัญญาชุมชน สาขาศิลปกรรมของชุมชนในเขตธนบุรี

ขอบเขตของโครงการวิจัย

ขอบเขตของการวิจัยเรื่องการถ่ายทอดภูมิปัญญาชุมชน สาขาศิลปกรรม ในเขตธนบุรี ด้วยระบบสารสนเทศภูมิปัญญาชุมชน ประกอบด้วย ขอบเขตด้านประชากร ด้านเนื้อหา ด้านระยะเวลา ด้านพื้นที่ ขอบเขตด้านประชากรที่ศึกษา ผู้ทรงภูมิปัญญา คนในชุมชน คณะกรรมการชุมชน บุคลากร ในหน่วยงานภาครัฐที่ทำงานร่วมกับชุมชน ผู้ที่สนใจภูมิปัญญาสาขาศิลปกรรมของชุมชนในเขตธนบุรีและ นักวิชาการ

ขอบเขตด้านเนื้อหา คณะผู้วิจัยกำหนดขอบเขตของการศึกษาเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับบริบท ภูมิปัญญาชุมชนสาขาศิลปกรรม: ด้านงานประดิษฐ์ หัตถกรรม และดนตรี รวมถึงการพัฒนาระบบสารสนเทศเพื่อการถ่ายทอดภูมิปัญญาชุมชน สาขาศิลปกรรม

ขอบเขตด้านพื้นที่ ชุมชน 44 ชุมชนในเขตธนบุรี

ขอบเขตของช่วงเวลาที่ยดำเนินการวิจัย ในช่วงกันยายน 2557-กุมภาพันธ์ 2559

ประโยชน์ที่จะได้รับ

1. ภูมิปัญญาชุมชนสาขาศิลปกรรม: ด้านงานประดิษฐ์ หัตถกรรม และดนตรี ได้รับการเผยแพร่
2. ระบบสารสนเทศภูมิปัญญาชุมชน ถูกนำไปใช้เพื่อถ่ายทอดภูมิปัญญาชุมชน สาขาศิลปกรรม ในเขตธนบุรี
3. การพัฒนา การสร้างกลไก ความร่วมมือระหว่างหน่วยงาน และผู้เกี่ยวข้องกับชุมชน
4. ชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องนำผลการวิจัยไปใช้เพื่อร่วมกันพัฒนา และสร้างเครือข่ายการเรียนรู้

นิยามศัพท์

การวิจัยในครั้งนี้ มีนิยามศัพท์เฉพาะ ดังนี้

1. ชุมชน หมายถึง ชุมชน 44 ชุมชนใน 7 แขวง ของเขตธนบุรี ได้แก่
(1) แขวงวัดกัลยาณ์ ประกอบด้วย 6 ชุมชน ได้แก่ ชุมชนกัลยาณ์ ชุมชนกุฎีขาว ชุมชนกุฎีจีน ชุมชนวัดบุปผาราม ชุมชนวัดประยูรวงศ์ และชุมชนโรงคราม

(2) แขวงหิรัญรูจี ประกอบด้วย 9 ชุมชน ได้แก่ ชุมชนศรีภูมิ ชุมชนบางไส้ไก่บ้านสมเด็จ ชุมชนหิรัญรูจี ชุมชนสามัคคีศรีสุพรรณ ชุมชนมัสยิดบ้านสมเด็จ ชุมชนวัดใหญ่ศรีสุพรรณ ชุมชนประสานมิตร ชุมชนสี่แยกบ้านแขก ชุมชนวัดประดิษฐาราม และ

(3) แขวงบางยี่เรือ ประกอบด้วย 9 ชุมชน ได้แก่ ชุมชนโรงเจ 1 ชุมชนโรงเจ 2 ชุมชนสวนพลู ชุมชนข้างสถานีรถไฟฟ้าวางเวียนใหญ่ ชุมชนตากสินสัมพันธ์ ชุมชนวัดอินทาราม ชุมชนตรอกเทวดา ชุมชนพัฒนาบ้านล่าง และชุมชนหลังศูนย์จันทร์นิมโพบูลย์

(4) แขวงตลาดพลู ประกอบด้วย 4 ชุมชน ได้แก่ ชุมชนวัดบางสะแกใน ชุมชนคลองบางสะแก ชุมชนสามัคคีธรรม และชุมชนวัดใหม่ยายนัย

(5) แขวงบุคคโล ประกอบด้วย 6 ชุมชน ได้แก่ ชุมชนสายสัมพันธ์ ชุมชนรวมพลัง ชุมชนปู่ชุก ชุมชนสองร้อยห้อง ชุมชนสนามแดง และชุมชนแซ่ซิ้มสวนบน

(6) แขวงสำเหร่ ประกอบด้วย 5 ชุมชน ได้แก่ ชุมชนหลังไปรษณีย์สำเหร่ ชุมชนวัดราชวรินทร์ ชุมชนแก้ววิทยา ชุมชนวัดบางน้ำชน และชุมชนสุทธาราม

และ(7) แขวงดาวคะนอง ประกอบด้วย 5 ชุมชน ได้แก่ ชุมชนเจริญนคร 66 ชุมชนวัดดาวคะนอง ชุมชนมะนาวหวาน ชุมชนสะพานยาว และชุมชนไกวบ่อพัฒนา

2. ผู้ทรงภูมิปัญญา หมายถึง ผู้ทรงภูมิปัญญาสาขาศิลปกรรม: ด้านงานประดิษฐ์ หัตถกรรม และดนตรี ที่สร้างสรรค์ภูมิปัญญาอยู่ในเขตธนบุรี และเป็นผู้ที่มีผลงานในด้านนั้นมาไม่น้อยกว่า 20 ปี หรือเคยเป็นผู้ได้รับรางวัล หรือเป็นวิสาหกิจชุมชนที่ได้รับมาตรฐาน

3. ภูมิปัญญาชุมชน หมายถึง ภูมิปัญญาชุมชนสาขาศิลปกรรม ในเขตธนบุรี ประกอบ

1) ภูมิปัญญาท้องถิ่นสาขาศิลปกรรม: สาขาศิลปกรรม: ด้านดนตรี (นาฏศิลป์ และการละเล่นพื้นเมือง) จำนวน 10 ภูมิปัญญา ได้แก่ (1) ภูมิปัญญาขลุ่ยบ้านลาว (2) ภูมิปัญญาหัวโขนบ้านศิลปไทย (3) ภูมิปัญญาวงปี่พาทย์ พาทย์โกศล (4) ภูมิปัญญาคณะกลองยาว (5) ภูมิปัญญาการเล่นสิงโต (6) ภูมิปัญญาการปักเครื่องแต่งกายโขน (7) ภูมิปัญญาการแสดงลิเก (8) ภูมิปัญญาการแสดงชุดรำอวยชัยให้ (9) ภูมิปัญญาการให้เสียงพากษ์หนัง และ(10) ภูมิปัญญาเทศน์โล้สำเภา

2) ภูมิปัญญาท้องถิ่นสาขาศิลปกรรม: ด้านงานประติมากรรมมีจำนวน 11 ภูมิปัญญา ได้แก่ (1) ภูมิปัญญาหมุกรดาษ (2) ภูมิปัญญาการประดิษฐ์ดอกไม้จากผ้าใยบัว (3) ภูมิปัญญากระเช้าสบู่ (4) ภูมิปัญญาการทำวาว (5) ภูมิปัญญาผ้าบาติก (6) ภูมิปัญญาการร้อยพวงมาลัย (7) ภูมิปัญญางานสานจากพลาสติก (8) ภูมิปัญญาการประดิษฐ์ของเหลือใช้ (9) ภูมิปัญญามาลัยสองชาย/เหรียญโปรย (10) ภูมิปัญญาการถักเสื่อด้วยหลอด และ (11) ภูมิปัญญาเหรียญโปรยทาน

3) ภูมิปัญญาท้องถิ่นสาขาศิลปกรรม: ด้านหัตถกรรมจำนวน 10 ภูมิปัญญา ได้แก่ (1) ภูมิปัญญาปลาตะเพียนฉลุลายไทยวิจิตร (2) ภูมิปัญญาของจิว มี (3) ภูมิปัญญาบ้องแบ่ง ของเล่นโบราณ (4) ภูมิปัญญาแกะสลักลายทองเหลือง (5) ภูมิปัญญาบายศรี (6) ภูมิปัญญาผลิตภัณฑ์ประดับลวดลายปิดทอง (7) ภูมิปัญญาเครื่องประดับกะลา มะพร้าวประกอบเงิน (8) ภูมิปัญญาวิจิตรศิลป์ (9) ภูมิปัญญาการทำเครื่องประดับ (10) ภูมิปัญญาแกะสลักแม่พิมพ์เหล็ก

4. ระบบสารสนเทศภูมิปัญญาชุมชน หมายถึง ระบบสารสนเทศเพื่อการ ด้านดนตรี (นาฏศิลป์ และถ่ายทอดภูมิปัญญาชุมชน สาขาศิลปกรรม: การละเล่นพื้นเมือง) ด้านงานประดิษฐ์ และหัตถกรรม ประกอบด้วยข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับเขตนบุรี ข้อมูลภูมิปัญญาชุมชน สาขาศิลปกรรมของเขตนบุรี สื่อการ ถ่ายทอดภูมิปัญญาชุมชน สาขาศิลปกรรม: ชลุ่มบ้านลาว หมูกระดาศ และปลาตะเพียนสานใบลาน